

Müesseseler Tarihimizin Kaynaklarından :
1579 SENESİNİN RUMELİ SADARETİ SİCİLLERİNDEN
BАЗI ÖNEMLİ KAYIDLAR

M. Tayyib Gökbilgin

İstanbul'da bulunan şer'iye mahkemeleri sicillerinin büyük bir kısmını Rumeli sadareti (kazaskerliği) makamına bağlı mahkemelerin sicilleri meydana getirmektedir. Bilindiği gibi, bu siciller sadece, devrin adli ve kazâî hayatını değil, fakat aynı zamanda ve dolayısıyle sosyal hayatın çeşitli yönlerini yansıtmakta, mahallî tarihlerle, şehirlerin iç yapısına ve sâkinlerinin hüviyetine, etnik menşelerine, bir kısım kuruluşların iç bünyesine, bâzı önemli şahsiyetlere dâir çok değerli bilgiler vermekte, kısacası, müesseseler tarihimize ışık tutmaktadır.

Biz, burada bunlardan birini, H. 987 senesine âit Rumeli Sadareti Mahkemesi defterlerinden birisindeki bâzı ilginç kayıtları söz konusu etmek, buradaki bilgileri değerlendirmek istiyoruz. Bu tarihte Rumeli Kazaskeri Malûlzâde Seyyid Mehmed Efendi'dir ve Çivizâde Mehmed Efendi ile Bostanzâde Mehmed Efendi'nin Rumeli kazaskerlikleri arasında iki sene kadar bir vazife görmüştür. Bu defter de onun zamanına âittir. Defterin kapağında Rumeli sicilli ve hüccetlerini ihtiva ettiğinin son devirlerdeki bir yoklama sırasında anlaşıldığı ve bu gerekçe ile bu türlü siciller arasına konulduğu kaydedilmektedir. Kısmen arapça olan sicilleri ve hüccetleri bellibaşlı şu konularda tahlil etmek ve incelemek mümkündür :

1. Vakıflar :

987 ve 988 senelerine âit *Rumeli Sadareti Sicil Defteri*'nde;

Bu seneler zarfında kaç vakıfın tescil edildiği, vakıfların adları ve bâzen sosyal durumları zikredilerek defterin başına geçirilmiştir. Bu fihristte sıralanan yirmi vakıf şunlardır :

«Vakıf Ferhadülgazzaz, Vakıf Mehmed Bey ibni Hamza-i Silâhi, Mehmed Bey, Bâli bin Yusuf, Câfer Bey bin Hasan, Mehmed Çelebi bin Aliel-Üskûbi, Sinan Ağa, Peripeyker binti Abdullah, Şehidîr Hatun, Ayşe hatun binti eşşeyh Mehmed, Vakıfnâme-i Hüsnâ Hatun, Vakıfnâme-i Mahmud Halife bin Ali Samakov emîni, Kenan Ağa, Kamer Hatun binti İskender Bey, Seyyid Abdülkâdir Çelebi bin esseyiid Mehmed, Mehmed Bey emîrülümérâ-i cezire-i Kıbrıs, Hüseyin Ağa el-Keremî, Vakıfnâmei Kamer-veş Hatun, Süfi Hacı Ferhad, Yemen beylerbeyisi Hasan Paşa, Hümâ Hatun, Yakub Bey Reisülferrâş, Şerif Mustafa bin Veli, Ali bin Hüssamîmam, Gülbahar Hâtun».

Bunlardan sekiz tanesi kadındır, iki tanesi beylerbeyi, üç tanesi devlet ve saray görevlileri, bir tanesi de imamdır. Biz bu hususta bir fikir vermek üzere bunlardan biri İstanbul'da, diğeri Üsküp'de yapılan iki arapça vakıf tesçilinin özétini buraya nakti ile iktifa edeceğiz.

1. Evâili Rebi'ülevvel 987 (Nisan 1579) da sipâhilerden Câfer Bey bin Hasan şâhidler huzurunda (mevlânâ Mehmed Çelebi bin Resûl, Murad Çelebi bin Mustafa, Fazlı bin Hasan, Fudayl Efendi kethüdâsi Ali Çelebi...) İstanbul'da Sekbanbaşı mahallesinde (bunun Ekrem Hakkı Ayverdi'nin İstanbul mahalleleri arasında zikir ve kaydettiği Sekbanbaşı İbrahim Ağa mescidi mahallesi veya Sekbanbaşı Yakub Ağa mescidi mahallesinden hangisi olduğu tasrif edilmemiştir), fevkânî ve tahtânî evini müstemilâtî ile, önce hayatı süresince kendi nefsinе, sonra zevesi Râbia binti Hasan Bey'e ve evlâtlarına, bunların inkırazından sonra azatlısı Haci Behram bin Abdullah evladlarına, daha sonra da ulemâ ve müderrislerin fakirlerine vakfetmiş ve tevliyet şartlarından olmak üzere mahalle mescidinin imamına da (mevlânâ Mehmed b. Süleyman) muayyen bir yevmiye tahsis eylemiştir. Câfer Bey aynı tarihte diğer bir tesçil ile kölesi aslen Frenk olan ve eşkâli belirtilen Haci Behram bin Abdullah'ı da Allah rızâsi için azat ediyordu.

2. Üsküp'de Eşrefzâde nâmîyle mârif Haci Hüseyin Medresesi müderrisi Mehmed Çelebi bin Ali, bu kasabada Câmi-i Atîk mahallesindeki emâlakını, üç tarafı umumi yol bir tarafı da sipâhilerden Ali Bey bin Abdullah mülkü ile Mahdud olan, tahtânî ve fevkânî üç evi ile bunun hâriçindeki odalar, ahrî ve müstemilâtî, diğeri gibi, evlâtlık vakfı hâline getirmektedir. Vâkif, hayatı müddetince kendine sonra evlâdlarına, bunların inkırazından sonra bu câmi'in väzîne intikâl edecektir. Bundan başka, 2000 dirhem gümüşün iştilmesinden elde edilen kârdan günde on dirhem mütevelliye,

hayati müddetince kendine, sonra Haci Hüseyin evkâfi mütevellişine verecek, günde beş dirhem vakfın kâtib ve câbîsine, iki dirhem bu menzilin rakabesine, günde on dirhem bu medresenin müderrisine, 2 dirhem bevvâbına, günde on dirhem fînânu mutebereden eczümle sadrüşşeri'adan ders vermeğe muktedir, takrir ve ifadesi güzel fâdîl ve sâlih bir kimseye, beş dirhem kasaba câmilerinden herhangi birisinde halka vaaz veren birisine, günde beş dirhem mu'tad günlerde talebelere muhtasarât dersleri vermek şartıyla Çırkîkçi-zâde denmekle mârif mevlânâ Mehmed Çelebi bin Mehmed'e tahsîs edilecekti. Şer'an sahîh ve sarîh mer'i şartlar kaydiyle yaptığı bu vakıfta, müderris mevlânâ Mehmed Çelebi bin Ali, benzer daha bâzı hûsuları gözünden bulundurmaktak ve vakıf şartları arasına koymakta ve yine diğeri gibi evâili Rebi'ülevvel 987 (Nisan 1579) da Mevlânâ İbrahim Çelebi bin Abdullah, mevlânâ Mustafa Çelebi müderris, mevlânâ Muhammed Çelebi bin İvaz, Elhac Ahmed bin Ali şehadetleriyle tesçil ettirmektedir.

Burada dikkate değer nokta vâkifin, Üsküp'deki tedris hayatının devam ve inkişafına emlâki ve parası ile bir katkıda bulunmak isterken bazı kimseleri şâhsen belirtmesi ve bunu çevrenen diğer ilim ve kültür adamlarına da tasdik ettirmesidir.

Diğer yandan Gebze'de imâreti olan Çoban Mustafa Paşa evkâfi ile ilgili bir tesçil kaydı bize bu vakfın aradan yarım asır kadar bir zaman geçtiği bir sırada mütevelliî ile diğer vazifelileri arasındaki idâri ve mâli münâsebetleri öğretmektedir :

Mütevelli bu devirde Mehmed Çelebi bin Ali ve evkâfin Pravadi câbîsi de Duka veled-i Yani adında bir zimmî idi. Vakfın Seferhisar kazâsında bir mandirada atları bulunmakta, fakat, herhangi bir sebeple, mevcudu eksildiği için bu noksaları tamamlamaya, serbest piyasadan at satın alıp yerine koymaya mütevelli câbîyi vekil ederek kendisine 12.000 akça teslim etmiştir. Duka veled-i Yani daha önce yüz baş at için vakfın 981 senesi gelirinden 10.000 akçayı eski câbî Musallîye vermiş, bu para da Varna kadisînî hâcceci ile mütevelliye ödenmiştir. Buradaki tesçil kaydı bu olayları tesbit ettiği gibi vakfın Rodosuk'daki (Tekirdağ) hamam ihtiyaçlarına fazladan harcanan 5600 akçenin de mütevelli tarafından câbîye ödendiğini bildirmektedir. Tesçilin tarihi Rebi'ülevvel 987 dir ve şâhidler de Osman bin Hürev, İsmail bin Mustafa, Osman Çelebi bin Mehmed el-Kâdi, Ali bin Abdullah ve Dervîş Mehmed bin İskender adlarında kimselerdir.

Bu, evkâfa âit diğer tesçil kayıtlarından da Duka veled-i Yani'nin Pravadi'deki vakif arâzisinin mahsulünü 983 martı iptidasından (zilhicce ipti-

dası mart 1576 senesine tekabül etmektedir, tescil kaydında sene hicri, fakat ay rumi gösterilmiştir) üç yıllıkına 215.000 akçeye iltizam ettiğini ve bu müddetin sonunda, hesaplarının tam ve kusursuz görüldüğünün mütevelli tarafından kadi huzurunda ifâde edildiğini görüyoruz. Mustafa Paşa evkafının Edirne'deki vakıfları câbisinin de bu devirde Mehmed bin Yusuf adlı birisi olduğu, 986 (1578) senesinde bu şehirdeki vakıf gelirlerinden «Edirne Efendisinin imzalı defteri mucibince» ve padişahın emri ile 70.214 akçayı vakıf ihtiyaçlarına ve vazifelilerine sarfettiğini ve bu harcamanın da mütevelli Mehmed Çelebi tarafından kabûl edildiği, geri kalan 8663 akçayı da nakden kendisine teslim ettiğini, diğer bir kayıttan öğreniyoruz.

Vaktile, XVI. yüzyıl birinci yarısına ait bir tahrîr defterinden nakderek Mustafa Paşa evkafına ait yayınladığımız kayıtlarda Çirmen vakıfı ve vakıfın vârislerine ait diğer yerlerdeki vakıflar bahis konusu olduğu hâlide, burada adı geçen Pravadi, Seferihisar ve Rodosuk'daki tesisler yazılmıştı. Bu bakımdan, orijinal vakfiye ile zeyillerinin meydana koyacağı bilgileri aynı yüzyılın ikinci yarısına ait bu tescil kaydını da kısmen tamamlamaktadır.

II. Muhâllejât konuları :

Vefat eden bir şahsin ahlâfa bıraktığı miras eşyası, geride kalanlara terkettiği metrukâti anlamına gelen muhâllefât, şer'iye sicillerinde büyük bir yer tutmakta, bir çok anlaşmazlıklara sebep olmakta ve en sonunda kadi huzurunda bir çözüm şekline bağlanmaktadır. Bu gibi konuları tescil eden kayıtlarda sadece meselenin niteliği ve anlaşmazlığın çözüm yolu bakımından değil, fakat aynı zamanda hâdisede adı geçen kişiler, sıfatları ve bulundukları yerler bakımından da ilginç ve önemli bilgilere rastlamak mümkün olmaktadır. Bunlardan bir kaçını örnek olarak sıralayacağız:

a. Bilecik kazasına bağlı Semiz(Semuz) köyünden Mustafa bin Abdullah adında birisi Pazarcık kazasının (Bilecik'e bağlı bugünkü Pazaryeri İlçesi) Söğüt köyünden (bugünkü Söğüt kasabası) Memi ve Mehmed ibni Hayreddin adında kimseler huzurunda, İstanbul'da Balat civarında Hocâli mahallesinden Silâhdar Mustafa Bey bin Abdullah'ın muhâllefâtı, önce Memi ve Mehmed'e inhisar ettirilmişken kendisinin ölü Mustafa beyin kız kardeşinin oğlu olduğu iddiasiyle ve Bilecik Kadisinden şehâdet nakli ile gelip verasetini isbat ettiği cihetle mezkûr muhâllefâtı beytülmalden aldığıntı, sonradan diğer ikisinin de yine Bilecik kadisinden şehadet naklini ge-

tirerek verasetlerini isbat etmeleri üzerine ise, alındıklarını kendilerine teslim eylediğini, sadece, verasetini isbat için yaptığı 1250 akçe masrafı kendilerinden aldığı bildirmiştir. Memi ve Mehmed de bu keyfiyeti tasdik etmeleri ile cereyan eden muamele, Tur Ali bin Kulu, Câfer bin Abdullah, Hızır bin Hasan, Elhac Ahmed bin Ali ve diğer şahitler huzurunda kayıt ve tescil olunmuştur.

b. Hatice binti Abdi adındaki bir kadın, annesi ölü Nisâ binti Yusuf'un zeveci sipahi oğulları Cemâatinden Behram Bey bin Abdullah huzurunda, annesinin muhâllefâtı yüzünden üvey babası ile bir çok anlaşmazlıklar mevcut olduğunu, fakat sonradan 1800 akçe almak suretiyle bütün haklarından vazgeçtiğini, bundan sonra Behram beyden hiçbir istekte bulunmuyacağını, şayet böyle bir iddiaya kalkarsa hâkimlerce dinlenmemesi gerektiğini bildirmiştir. Behram bey de bu ifadeyi teyid ettiği cihetle, keyfiyet şahitler huzurunda kayıt ve tescil edilmiştir. Bu belge açıkça gösteriyor ki, sosyal münasbetlerde sipahiler mühim bir rol oynamaktadır ve iddia sahibi kadın, bir kul kızı olduğu gibi, üvey babası da aynı sınıftandır. Şâhitlerden ise Mustafa Bey bin Ali Sipâhi ile Ahmed Bey bin Abdullah, Recep bin Abdullah, Mehmed Bey bin Abdülhâsilâhî, Murad bin Abdullah Kapaklı efrâdim yoğun bir kitle halinde imparatorluk toplumunda, askerlikten başka sahalarda da söz ve hak sahibi olukularına delâlet etmektedir.

c) Muhâllefât Miesssesesinin bu devirdeki ilginç bir örneğini de, Nöbethâne mahallesi (bugünkü Eminönü kazası dahilinde ve Salkımsoğut ve Demirkapı semtlerinde idî) sâkinlerinden ve evvelce sol kol garipleri böhüğü ağası iken sonradan dergâh-i âlf müteferrikâlhâsına geçen Ferah Ağa bin Abdullah adındaki şahsin ölümü ile muhâllefâtının evvelâ beytülmalc, sonra da, 40 000 akçesinin hazine-i âmireye, yâni neden olduğu bildirilmeyen bir sebepten devlet hazinesine zabtedilmesi, fakat, daha sonra zevcesi (Râbia binti Süleyman) tarafından bu muhâllefâtı almaya, bir takım şâhitlerin (Hüseyin bin Abdullah, Hasan bin Gündüz) şehadetleriyle, vekil olan Osman bin Elhac Bâli'nin Kadi huzurunda bu parayı beytülmal hassa emini Mahmud Çelebi bin İskender'den teslim aldığıını bildirmesi ve keyfiyeti hâssa eminin de teyid eylemesi göstermektedir. (evâhir-i Safer 987 = 18-28 Nisan 1579).

d. Seyyid Osman bin Seyid Hüseyin, baba bir kardeşi olan Seyyid Mehmed'i mahkemeye celbederek iddiasını ve çözüm şeklini söyle açıklamakta-

dir: Babaları Hüseyin öldüğünde Mevlâna Hüsrev mahallesinde (bugünkü Vefa semtinde) bulunan evi ile diğer mallarından kendisine intikal eden 195 altını, bir kul kizi olduğu görülen ve babalarının da zevcelerinden biri bulunduğu anlaşılan, vasisi bir kadın almış, sonra reşit olunca da, vasisinden şer'i hissesini istemiştir. Bu kadın bu hissesinin, kardeşi Seyyid Mehmed'in elinde olduğunu bildirmesi üzerinden sonra ise, iddia sahibi Osman, beş altını annesi Semennâz binti Abdullah'ın aldığı, 60 altını da kendisinin aynı zamanda Galata ve Havvass-ı Kostantaniye kadısı olan Abdullah Çelebi Efendi bin Lütfullah Efendi huzurunda tâhsil ettiğini, geri kalarlar için de yanakden veya su sığırı, araba, 19 arabalık buğday ve saman almak suretiyle ödediğini bildirerek gerek vasisinde gerek kardeşinde hiçbir hakkı ve hissesi kalmadığını şahitler huzurunda evahiri Cemâziyelevvel 987 de ikrar etmiş ve sözleri tescil olunmuştur. Kendi annesinin niçin vasisi olmadığı meselesi bu kayıttan anlaşılmıyor işe de, vesayetini başka bir kadın yapması hepsinin de aynı ailenin azası bulunduğuuna bir işaret sayılabilir.

e. Evâili Cemâziyelevvel 987 tarihinde Gülsüret(?) kadısı Mevlâna Abdurrahim bin Hayreddin mahkemedde sabık Mısır Kahire kadısı Nişancızade lâkabı ile tanınmış merhum Ahmed Çelebi Efendinin oğlu Mehmed Çelebi huzurunda davâsını söyle izah etmiştir :

Bir müddet önce Ahmed Çelebi hayatı ve Kahire kadısı iken kendisinin de onun kassâmi bulunduguunu ve kismet bâclarından elde edilen harç ve âidatı defterleri ile kâdiya teslim edip hiçbir suretle zimmeti kalmamış olduğu halde merhum Ahmed Çelebi'nin bir gün oda oğlanlarını gönderecek bütün eşyalarını (cemi esbâbum), sepet ve sandıklarını mahkemeye getirtip sandık içindeki 820 altın ile her biri kirkar akçalık olan kuruştan 70 kuruşu ve 2000 nakit akcasını almak suretiyle kendisine zulüm ettiğini ve bu paranın o güne kadar iade edilmediği cihetle muhallefâtundan talep etlediğini ifade etmiştir. Hakkında davâ açılan Mehmed Çelebi ise buna karşılık babasının gerçekten Abdurrahim efendinin eşyâsını mahkemeye getirtip aradığını ve kendi kismetî olan harç ve âidatın onun zimmetine geçtiğini, ve «sende akçem vardır», dediğini, şimdi iddia edilen 820 altını, iddia sahibinin «kismet mahsûlûdür diye tav'an» verdigini, merhum babasının onun rızası olmadığı halde bu parayı almadığını ve bundan başka da: eşyaları arasında hiçbir nakit bulunmadığını ve alınmadığını beyan etmiş ve bu mukabil iddia Mevlâna Abdurrahim'in isteği üzerine kayıt ve tescil olmuş, Sina-bin Nasuh, Mevlâna Muhamrem Çelebi bin İvaz, Mevlâna Mehmed Çelebi bin Mehmed, Ahmed bin Süleyman, Hudâverdi bin Maksud,

İlyas bin Abdullah, Haci Ahmed bin Ali, Hasan bin Abdullah, Hizar bin Hasan, Farruh bin Abdullah, Ferhad bin Abdullah, Murad bin Abdullah ve diğerlerinin şahitliği tesbit olunmuştur. Muhallefat müessesesine ait bu dava, «kismet bâci» adı verilen mahkeme aidati ile ilgili olarak büyük bir eyâlet merkezindeki kâdi ve onun kassâmi arasındaki ilişkileri, Kahire kadisinin, devrin önemli şâhiyetlerinden biri olduğuna delâlet edecek uzun elkabi ve bir de para râyicini yani her biri kirkar akçe değerinde olan kuruşu tanitmaktadır.

Bu dava konusunda ikinci bir tescil talebi bir müddet sonra aynı mahkemeye intikal ettirilmiş, fakat bu defa, davâya merhum Ahmed Çelebi'nin diğer varisleri de karıştırılmış ve müddet Abdurrahim Efendi iddiasını tekrarlayarak gasbedilen 820 altınını methumun muhallefâtundan talepte ısrar göstermiştir. Bu defa, merhum Kahire kadisinin oğlu Mehmed Çelebi, küçük kardeşleri Sadreddin ile Sadullah'ın ve baba bir kız kardeşi Hatice hanım ile annesi Fatma hanım binti şeyh Abdullâatif'in de vekâletini haiz bulunmakta idi. Ancak davâ sahibi, udulu müslümden Mevlâna Mehmed bin Reecb ile Mevlâna Abdülkadir bin Lütfullah'ı iddiası lehinde şahit olarak göstermiş ve bunların şehadetleri de kabul edilerek hüküm verilecek iken bir takım kimse araya girmiş ve iki taraf arasında, bir anlaşmanın küçük varisler lehinde olacağı gereklisi ile, dörtyliz altına sulh olunmuş ve bu para Mehmed Çelebi tarafından davâciya teslim olununca da bütün diğer iddia ve taleplerden - ki bu arada bir elbiseli siyah çuha ile diğer bir alacak talebinden - vazgeçilmiş, neticede mahkeme davâ edilenlerin zimmetleriniibrâeyliyerek keyfiyeti tescil etmiştir.

f. Yeniçeriler zümresinde de muhallefat müessesesi mevcuttu ve bu na göre bir ölüm vukuunda ilgili bölümün odabaşı teâmûl üzere bu muhallefati zabtediyordu. Buna ait örnek olarak evâili Cemâziyelevvel 987 (26 Haziran - 6 Temmuz 1579) tarihli bir tescili zikretmek istiyoruz:

Yeniçi ocağında ağabölkülerinin 33 ünclüsünde bölükbaşı Mustafa Bey bin Abdullah ölmüş, küçük kızı Sultâne'ye Davut Bey bin Abdullah adında biri ilgili makamlar tarafından vasî tâyin edilmişti. Bu bölümün odabaşı da aynı isimde birisi, Davut bin Abdullah'dır ve vefat akabinde usulüne göre ölüünün muhâllefatını zapetmiş, saúlması gereklî olanları satmış, nakdını ve diğer eşyasını da teslim almıştır. Bu defa, vesâyet hükümlü ile vasî tâyin edilen Davut bey bin Abdullah mahkemedde adı geçen odabaşı huzurunda ölüünün zevcesine sekizde bir şer'i hissesini verdigini, diğer varis küçük kızın hakkı olan 11371 akçe ile Kıbrıs asıllı Rıdvan bin Abdullah adın-

daki gülüm ile Rus asılı Zülfikâr binti Abdullah adındaki căriyeyi de, oda-başı Davud bin Abdullah'tan teslim aldığına şahitler huzurunda ikrar etmiş, olayı odabaşı da tasdik etmiştir. Şahitler Muharrem Çelebi bin İvaz, Mevlânâ İbrahim Çelebi bin Mehmed, Elhac Ahmed bin Ali ve diğerleridir.

g. Benzer bir muhâllefât konusunu da evâil-i Cemâziyelahir 987 de (26 Temmuz - 5 Ağustos 1579) söyle tescil edilmiş görüyoruz :

İstanbul'da yayabaşlar zümresinin yedinci bölüğünden İsmâîl bin Abdullah adında bir yeniçi ölmüş, muhâllefâtı, vâris bulunmadığı sebebiyle, yeniçi beytülmaline zabtolunmuştur. Ancak, sonradan Sinob'a bağlı İstovan köyünde oturan Mehmed bin Abdullah adında birisi o sırada Sinop kadısı bulunan Vildan bin Şâban'dan şehadet nakli getirerek yeniçeriler beytülmaline emin olan Fahrîlâyân(?) Bey ibni Mehmed huzurunda veraset iddiasında bulunmuştur. Söylediklerine göre, kendisi Şeyhlü adında bir zimminin oğlundur ve babası da Yiğit adında bir zimminin oğludur. Astornoz *جُرْجَرْ* dediği kimse ise adı geçen zimmi Yiğit'in oğludur. Cetlerinin de Kostantin adındaki zimmî olduğunu bildiren iddia sahibi, İsmâîl'in verâsetinin kendisine münhasır olduğunu, başka birisi bulunmadığını, binaenâleyh bütün muhâllefatının kendisine verilmesini istemektedir. Bu kayitta, İslâmî kabul eden Mehmed bin Abdullah'ın olen İsmâîl bin Abdullah ile akrabâlik derecesi iyice anlaşılamamaktadır. Babası ve dedesi İslâmî isim taşımalarına karşılık Astornoz ve Kostantin gibi hristiyan isimleri de zikredilmektedir ve İsmâîl bin Abdullah'ın da yeniçeri olmadan önce Sinob civarında yaşadığına ve belki de Astornoz'un oğlu olduğu anlaşılmaktadır. Bu verâset iddiasına şehadet edenler ise Süleyman bin Eymirhan, Hüseyin bin Hasan, Ahmed ve Osman bin Hasan adlarındaki hepsi de müslüman olan şâhitlerdir. Tescilde bu şehadetlerin kabul edildiği ve mucibîyle hükmolundu da belirtilmektedir.

h. İstanbul'da Defter-emini iken vefat eden Ali Çelebi ibni Kasım'ın muhâllefâtı, küçük kızı Rahime'ye, vası tâyin edilen müsellem beyi Mahmud Bey bin Ahmed tarafından zabtedilmişken sonradan Rumeli eyâletinde Ürgüp kazasına bağlı Gûraviçe *جُرْجَرْ* köyünden Mehmed bin Mustafa bin Abdullah, bu kazâsı Mevlânâ Hasan bin Mehmed'den nakli şâhâde getirerek kendisinin, Ali Çelebi'nin ana baba bir amucası olan Mustafa bin Abdullâhin sulbi oğlu olduğunu, bu itibarla vâris bulunduğu iddia etmişti ki, vası Mahmud Bey önce, kendisine ırsen intikal eden hissesini

isteyen iddia sahibini red ve inkâr etmiş, fakat sonradan araya aracaların girerek anlaşma temin etmeleri üzerine, 50 000 akçeye sulu olarak bu pa-Defteremini Ali Çelebi'nin aslen Arnavutluk'taki bir köyden, belki de devşirme olarak gelip sonradan bu önemli vazifeye yükseldiği, bir de, tescil evâsiât-ı Cemâziyelahir 987 de (6 - 16 Ağustos 1579) yapıldığına göre, bu sıralarda mühim bir askeri teşkilâtın kumandanı olarak rol oynayan müsellem Beyi Mahmud Bey'in Defteremini Ali Çelebi ile olan münasebetidir.

III. Sosyal ve ekonomik ilişkilere ait konular :

987 (1579) senesinin mahkeme sicillerinde yer alan hükümlerden önemli bir kısmı da toplum içindeki günlük olaylara, satışlar, alacak-vercek meseleleri, emânet konan şeylerde hasil olan ihtiyâflar ve bunların işik tuttuğu o devrin ekonomik durumuna ait konular bulunmaktadır. Bu tescil ve hükümlerden tipik bazı örnekleri sıralayalım :

a. Evâhir-i Muharrem 987 tarihindeki bir hükmeye göre, Hadice binti Nasuh adındaki bir kadın, tam elkabi yazılın Ruşen Efendi demekie maruf Aydin bin Veli isimli kadıyu mahkemeye getirtmiş, kendisine evvelce emâneten verdiği 400 tam vezinli ve ayarı sahil altın ile 200 altın değerinde kırmızı atlas sencefli samur kürk kaplı uzun yenli bir nefî sof ferâceyi geri istedğini bildirmiştir. Ruşen Efendi, emânet yolu ile bunları aldığına inkâr etmemiştir, fakat, para sıkıntısı çektiği için bunları harcadığını (harçlandım deyişi kullanılmaktadır o devirde), sof ferâceyi de giydığını söylemiş, 600 altının ödeneceği väcip borcu olduğunu kabul etmesi üzerine bu yolda hükm tescil olunmuştur. Şâhitler oldukça önemli kişilerdir: Müderris Mevlâna Mehmed Çelebi bin Sinan, Kadi Mevlâna Mustafa Çelebi bin Sinan, İmam Hüssam Halife bin Emîrlüddin, Ali Çelebi bin Mehmed, Mahmud bin Ahmed, Esseyîd Ahmed bin Esseyîd Yusuf, Ahmed bin Süleyman.

b. Vidinli Hacı Mustafa bin Hacı Memi adındaki biri, bir kadılıktan mîzâlî Mevlânâ Muhiddin bin Mustafa adında birisinden, kendisine sattığı malın bedeli olan 4924 akçeyi istemekte, adı geçen kadı ise borcunu kabul, fakat bunun 2924 akçesini teslim ettiğini iddia etmektedir. Anlaşmazlık teslim edilen kısımdadır ve alacaklı bunu reddedip kadı da beyyineden (delil

göstermekte) áciz olunca Vidinli alacaklı yemin ederek durum tescil edilmiştir.

c. Manisa Kasabasından İmirşah(Eymirşah) bin Süleyman adında biri, kadi huzurunda Izak veledi Arslan adındaki yahudiden, Rebiulevvel 986 rayı tamamen Mehmed'e teslim etmiştir. Burada dikkati çeken iki nokta, da, kendisine altı ay vadé ile sattığı Rus asıllı bir căriyenin (çeşkili: Orta boylu, açık kaşlı, sarı saçlı, gök gözlü) bedeli olan 500 akçeyi istemekte, Uđul-i müsliminden Mehmed bin Abdullah ve Mustafa bin Süleyman adındaki kimseler de olayı doğrulamaktadır. Bu şehâdetler kabul edilerek buna göre hüküm verilince İmirşah(Eymirşah) adı geçen yahudiden bu parayı tamamen almış ve artık hiçbir alacağı kalmadığını tescil ettirmiştir.

d. Sıgetvar seferi ve bu esnada Defterdar olan Murad Çelebi bin Ahmed ile ilgili bir tescil bize, Ali bin Veli adında birisinin, daha sonra ölmüş bulunan defterdarın zevcesi ve vârisesi Mehmed Çelebi kızı Halime hatundan, 13 sena önce yapılan bu sefer sırasında Orduyu Hümâyûnun Niş yakınında Çayırı mevkiiine geldiği esnada babası Veli'den aldığı zahire bedeli 16120 akçeyi istediğini, Halime hatunun vekili Sem'ullah bin Şaban'ın ise, iddianın tamamen isbat edilmesi üzerine, müekkilesi Halime hatunun hissesine düşen 7000 akçeyi tamamen aldığı anlatmaktadır. Defterdarın bu zahireyi Ordu hesabına veresiye satın aldığı muhakkak ise de, bedelinin o zamana kadar ödenmemesinin bu arada Murad Çelebi'nin ölümünden mi ileri geldiği, yoksa, Hazineden ödendiği halde defterdarın zimmetinde mi kaldığı hakkında bir tahmin yapmak güçtür.

e. Ali bin Hasan adında bir kuyumcu, solaklardan Mehmed bey ibni Nasuh adındaki solaktan, borç verdiği 6600 akçeyi istemekte, fakat, davalı bu parayı ödeyerek haklaştığını söylemeye ve borcu inkâr etmektedir. Beyyine istendiği zaman da udulü müsliminden iki şahit (Mustafa bey bin Mehmed, Cafer bin Hamza) bu parayı ödediğine şahadet etmiş, böylece buna göre hüküm verilerek dava düşmüştür. Ancak şâhitler arasında isimleri görülenlerin hüviyeti ve dâvanın mahiyeti bu meselede adaletin tam tecelli ettiği hakkında şüphe uyandıracak niteliktedir.

f. Cebeci Hüsrev bin Abdullah ölmüştür (897 = 1579); zeveesi Âbide binti İskender, Mustafa Çelebi'nin azadısı ve oğlu Esedullah Çelebi'nin annesidir ki, sonradan bu cebeci ile evlenmiş, sonraki zeve de vefat et-

mişir. Bunlarla ilgili iki tescilden biri söyledir: Havassı Kostantaniyye (İstanbul hasları)'ye bağlı Pethor köyünde, bir taraftan Zalpaşa (Zal Mahmud Paşa) Çiftliği demekle tanınan yer, bir tarafı yol, bir tarafı da Hasan bin Abdullah mülkü ile sınırlı yer olup, yarısı ölü Hüsrev'in yarısı da Hüseyin'in mülkü bulunan menzilin verâseti kendilerine ait olduğu cihetle Esedullah Çelebi ile Âbide Hatun, Ridvan bin Abdullah adında birine 770 akçeye satmakta ve paralarını da tamamen alarak olayı sicille geçirtmektedirler. Diğer ise, Âbide binti İskender, Mustafa Çelebi'nin azadısı olduğunu, Hüsrev bin Abdullahın zevci iken vefatı dolayısıyle 1000 akçe mihi (müecel) i ile dörtte bir hissesini tamamen Esedullah Çelebi elinden aldığı bildirdiği dâirdir.

g. Bir vakfın eski ve yeni mütevellileri arasında zuhur eden ihtilâfin çeşitli safhaları da kadi tescilinde görülmektedir. Buna ait bir örneği, bu sırada İstanbul'daki Abdullah Ağa vakfına mütevelli olan Şeyh Muhiddin bin şeyh İbrahim, sâbık mütevelli Mehmed bin Elhac Mehmed aleyhinde, onun da hazır bulunduğu bir celsede iddiasını söyle ortaya koymuştur: Eski mütevellinin iki yıllık mühâsbesi Acemezâde demekle maruf bir kadi tasdik ve imza ettiğten sonra, şimdiki İstanbul kadısı (efendisi) ulemâdan İvaz Efendi bin Bâli imzasıyla mevcut defterde 73.538 akçe nakit açığı belirtmiştir, bunu talep ederim demektedir. Ancak eski mütevellinin bu zimmeti inkâr etmesi üzerine olay kaydedilmiş, başkaca bir işlem yapılmamıştır. Bu meselenin muhakkak ki, başka bir zamanda, diğer bir defterde tekrar bahis konusu edilmiş olması, hâdisede bir hükmeye varmak için beyine istenmiş ve şâhitler dinlennmiş olması mümkündür.

h. Papas zâde demekle maruf Mustafa Çelebi vakfına fiilen mütevelli olan Hasan bin Abdullah, Boğazkesen kalesinde (Rumelihisarı) oturan Hasan bin Hayreddin'in hazır bulunmasıyle yaptığı beyanda, bundan önce Hasan bin Hayreddin'in bu vakfın gelirinden 2500 akçe alıp, hisarın içindeki hududu malûm olan evini rehin koymuştu, bu menzilin mülknâmesinin merhum Çivizâde Şeyh Muhiddin Efendi imzasıyla ve 953 (= 1546) tarihli olduğunu, ancak mülknâmenin zâyi edildiğini bildirmiştir, bu kayip olus- ta hiçbir ilgisi (teaddi ve taksir etmediğine) mevcut bulunmadığını yemin ile teyid eylemiştir. Bu tescilin bize öğrettiği hususlardan en önemlisi, Rumelihisarının XVI. yüzyıl ortalarında meskûn olduğunu göstermesidir.

i. Süleyman bin Abdullah adında birisi o sırada Limni Kadısı olan

Mevlâna Mehmed bin merhum Mevlânâ Ali Çelebi aleyhinde ve onun hazır bulunduğu bir celsede davâsını şöyle beyan etmektedir :

Selânik'ten sekiz denk ferzen (?) çuha ve iki denk Velence(?) yi Hasan bin Abdullah adındaki reisin gemisine yükleterek İstanbul'a göndermiş ve Hasan Reis'i de bu hususta vekil yapmıştır. Bu gemi Limni adası yakınında batmış, çuha ve velenceler kurtarılarak dışarıya çıkarılmış, fakat, kadi bu eşyayı vekilim olan Hasan Reis'e vermiyerek başkasına zaptetmiştir. Hakkımı isterim. Buna karşı dâvâlı Mevlânâ Mehmed, geminin helâk olduğu zaman sadece dört denk çuha zaptolmuş olduğunu, sonrasında gelen Süleyman'ın ise bunları alarak hiç bir dâvâm ve nizââm yoktur diyecek takrir de vermiş olduğunu bildirmiştir. Süleyman'ın inkârî üzerine Mehmed Çelebi'den beyinine istenmiş, udûli müslüminden Taşözü kazası kadılığından ayrılmış bulunan Mevlânâ Abdülkadir Çelebi bin Haci Ali ile Memi bin Hasan'ın Limni kadısının ifadesini teyid etmeleri üzerine bu şehadetler makbul sayılarak hâdise tescil olunmuştur. Bu kayıd, bize, Selânik'ten İstanbul'a deniz yolu ile tekstil eşyası gönderildiğini ve gemi reislerinin de bu hususa, tipki Venedik'e gönderilen ticari eşyada olduğu gibi, vekil edildiklerini göstermektedir.

j. Kadın zinet eşyalarının değerini (XVI. yüzyıl ikinci yarısında) gösteren, aynı zamanda birbirleri ile sîhrî akraba olan iki silâhi (silâhdar) arasındaki sosyal münasebetleri belirten bir tesçil kaydı önemli bir niteliktedir :

Mustafa bin Ali adındaki silâhi, Mehmed bin Yusuf adındaki silâhi aleyhine dâvâ açıp, evvelce Mehmed'in kızı Rahime hatunu zevce olarak aldığı, kendisinin nikâhı altında iken ölürek muhallefati arasına 3000 akçe değerinde mücevherli bir takye, 4000 akçe değerinde bir çaprast, 4000 akçe değerinde bir kemer kuşak, 25 altınlık bir altını sorguç bırakkan zevcesinin bütün bu zinet eşyalarını babası Mehmed'in zabtettiğini, şimdi bunlardan kendisine düşen şerî hissesinin verilmesini bildirmiştir. Halbuki bu eşyaları kızına âriyet tariki ile verdiği söyleyen dâvâlı, Mustafa'nın vâki ayı inkârî üzerine, sözüne güvenilir kimselerden (Silâhi Nimetullah bin Şükârullah, timarlı Dervîş Hilmi, Mustafa bin Ali Silâhi, Fethi bin Abdullah) gösterdiği şahitlerin kendisinin takririne uygun şeħâdetleri üzerinde lehinde bir hükmü elde etmiştir.

k. Müesseselerin bu devirden itibaren bozumlaya, aslı hüviyetlerini

kaybetmeye başladıkları malûmdur. Askerî sınıfların, özellikle kapıkulu ocaklarındaki idârecilerin ve kumanda mevkîindeki şahısların kısa zaman da önemli sayılabilecek varlıklar kazandığına tipik bir misâli bahis konusu bu şerîye sicili defterindeki üç tescil kaydında görülmektedir: İlyas bin Hayreddin adındaki bölgübaşı ölmüştür. Amcası oğlu ve vârisi Mustafa bin Câfer'in vekili Ahmed bin Sündül, Kadi meclisinde, yeniciler kâtibi Sinan Çelebi bin Mehmed tarafından vekâleti sabit olan yeniciler beytülmaline emin olan Sinan bey bin Mehmed hazır olduğu halde müekkiliinin mûrisinden kalan gayrimenkulleri ve satış değerlerini söylece beyan etmiştir :

1 — İstanbul'da Bayazid Bey mahallesinde karşılıklı iki ev, ortalarında sofabaları ve 2 kurnali hamamı, yanlarında sofabaları ve bir şehinşîni, birer çardağı, çardak altında iki dükkâni, hamam camekânı üzerinde bir çardağı, bahçeyi müştemil olan ve iki tarafı yol, bir tarafı yeniciler kâtibi Sinan Çelebi evi ve bir tarafından da Yaya Hilmi vakfı ile hudutlu menzilin (konak) eski yeniciler beytülmaline emin olan Şüea Bey bin Abdullah tarafından 30 000 akçeye satıldığı ve parasının alındığı,

2 — Topkapı yakınında Bayazid Ağa mahallesinde, bir ahırı ve üstünde çardağı, bir havlu ve kenevi müştemil olup üç tarafı yol bir tarafı adı geçen Sinan Çelebi mülkü ile hudutlu menzil, ölü İlyas'ın muhallefatundan olarak Sinan Çelebiye 6500 akçeye satıldığı ve parasının alındığı,

3 — İstanbul bağıları dahilinde Hayreddin Paşa çiftliği yakınında vâki, bir tarafından Ahmed Bey bin Abdullah mülkü, bir taraftan Sepetçi Yani mülkü, bir tarafı yol ve bir tarafı da boş arazi ile mahdut çiftlik, adı geçen eski beytülmal emini Şüea Bey bin Abdullah tarafından yine Sinan Çelebi'ye 9400 akçeye satıldığı ve parasının tamamı alındığı.

Her üç tescilde de vârisin vekili Ahmed bin Sündül, müekkiliinin bu satışıları kabul ettiğini bildirerek Sinan Çelebi ile hiçbir dâvâsi ve ihtilâfi olmadığını beyan etmiş, Sinan Çelebi vekili Sinan Bey de olayı tasdik eylemiştir, böylece durum iki tarafın talebi üzerine, şâhitler huzurunda (Mevlânâ Muhammed Çelebi, Mevlânâ İbrahim Çelebi bin Mehmed, Hasan Bey bin Abdullah, Câfer bin Abdullah, İskender bin Abdullâhirrâhil, imam Emrullah bin Mehmed) tesbit ve tescil edilmiştir.

I. Üst katta üç oda ve altı ahır olan İstanbul'da Sekbanbaşı mahallesindeki evini 12 000 akçeye satan Fatma Hatun binti Elhac Davut, vekili

Mustafa Bey bin Abdülâlîn marifetiley mahkemedede bu satışı oğluna (Solak Mehmed Bey bin İskender Bey) yaptığını, parasını tamamen aldığım beyan etmiş ve väkia Mehmed Bey tarafından doğrulanarak tescil edilmiştir. Ancak, iki tarafından Mehmed Bey mülkü, bir tarafından Abdülvâsi Çavuş bin Hoca Mercan mülkü, bir tarafından da özel yol ile mahdut bu evin satışı kendi oğluna yapıldığı cihetle, hakikî değerinin bu kadar olup olmadığı bilinmemektedir.

m. Bir hristiyanın karısını, müslümanlarda olduğu gibi, talakî sefâse ile boşadığı fakat hristiyanlar için teâmûl olan bir boşama bahis konusu olmadığılarındaki bir tescil de oldukça ilginçtir. Mübâşir Ali Çavuş bin Hüseyin, Hasan Bey bin Abdullah, Muhamrem Çelebi bin İvaz, Haci Hamid bin Ali adlarında şahısların şehâdetleri ile keyfiyet aynen şöyle kaydedilmiştir :

«Anton veled-i Yani nâm zimmi zevcesi olan Marule binti Mehmed(?) nâm zimmiye mahzârında takrir ve itiraf edip «ben mezbure zevcemi üş talâk boşadım, lâkin kâfir dini üzerine boşamadım dediği bittalep kaydolundu.»

n. Evâil-i Cemâziyelâhire 987 tarihli (26 Temmuz - 5 Ağustos 1579). bu defterde mevcut bir tescil, devrin bazı şahsiyetlerini, bir kısım idare adamları arasındaki sîhri münasebetleri ve Niğbolu civarında tamamen mülk haline gelen bir çiftliğin durumunu tanıtmaktadır :

Bir süre önce Üsküp sancak beyi ve bu tarihte ölmüş görünen Alâüddîvîl Bey bin Mehmed Han'ın (aynı zamanda Karahan demekle maruftur) baba bir kız kardeşi ve vârisi Şebiyeldâ hatundur ve Mehmed Bey bin Mesiî Bey adında bir zâimi vekil yaparak sabık Şam Beylerbeyisi olup sonrasında mütekait olan Ahmed Paşa bin Mahmud Ağa aleyhinde dâvâ açmıştır. Ahmed Paşa'nın vekâletini de, Bostan Çelebi bin Muhiddin ve Ömer ket'hüdâ bin Rüstem adındaki kimselerin şehâdetleri ile sâbit olan, Fazlullah Çelebi bin İslâ yapmaktadır. Mehmed Bey, müekkilesinin iddiasını söyle ortaya koymustur: Şebiyeldâ hanımın mûrisi merhum Alâeddîvîle Bey hayatında iken Ahmed Paşa'nın kızı Neslihan ile evlenmiş, Üsküp sancak beyi bulunduğu sırada evvelâ karısı, sonra da, Alâüddîvîle Bey ölünce, Ahmed Paşa bütün muhalefati zabt ve kendi hissesini alıktan başka Alâüddîvîle Bey'in Neslihan'dan olan küçük kızı Ayşe'nin ve diğer veresenin hisselerini beyin Neslihan'dan olan küçük kızı Ayşe'nin ve diğer veresenin hisselerini

vermiş, sadece dâvâcî Şebiyeldâ hanunun hissesini kendisine teslim etmemıştı. Bunun üzerine Üsküp kadısı Mevlânâ Ali bin Mustafa'dan şahdet nakli getirerek talebde bulunan Mehmed Bey, müekkilesinin hissesi olan 16 000 akçe kendisine verilince Ahmed Paşa'dan ve Alâüddîvîle Beyin kızı Ayşe'den hiçbir alacağı olmadığını bildirmiştir, vakayı Fazlullah Çelebi de tasdik etmiş, ayrıca da Niğbolu'ya bağlı Sinadin ova (?) köyündeki bir çiftliğin bütün müştemilâtıyla (altı göz degirmen, anbarlar, mandiralar, ormanlar, tarlalar, çayırlar ve sairesiyle) Şebiyeldâ hanımın kendi mülkü bulunduğunu ve müekkilenin (Ahmed Paşa) bu çiftlikte hiçbir hakkı, dâvâsi ve ihtilâfi olmadığını da ikrar ve itiraf etmiştir.

o. İstanbul'da eski ruznamecilerden merhum Hasan Çelebi-oğlu teslimatçı Mustafa Çelebi kendi tarafından asâleton ve annesi Zimmiye binti Abdullah tarafından vekâleten, o sırada kapıcıbaşı olan Mahmud Ağa ibni Abdurrahman'ın (itibarlı ve çok önemli olduğu uzun elcabundan anlaşılılmaktadır :

مُخْرِجُ ارْبَابِ الْفَرْنَقِ السَّاعِ ذُو الصَّاحِبِ الْجَدِ الْإِاسِخِ حَزِيرِ الْكَارَمِ وَ الْأَنْزِرِ جَامِعِ الْمَاخِرِ
ذُوالَالْمُرْرَفِيَعِ الْحَسْنِ عَزِيزِ عَنْبَرِ الْمَلَكِ الْمَلَكِ

vekilli Sultan Süleyman Han evkaflı mütevelliisi Abdurrahman Çelebi bin Mehmed huzurunda, sahibi bulunduğu İstanbul civarındaki bir çiftliği bütün menkul ve gayrimenkulleri ile birlikte kapıcıbaşı Mahmud Ağaya 708 altına sattıklarını ve paralarını tamamen alındıklarını bildirmektedir. Çiftlik, Havâssi Kostantaniye kazasına bağlı Aleberde = (عَلَم)

(?) köyündedir. Dahili ve harici iki muhavvatayı, muhavvata içinde dört odayı, ortalarında fiskiyeyi, etrafi taş duvarlarla çevrili bir selâmlığı, iki oda ve bir sofayı, altlarında ahırı, ayrıca bir oküz ahırı ile saman damını hâvidir ve 2 araba, 7 baş oküz, tahminen 300 arabalık ot hasıl eden otlağı, iç evlerin arasında bir kîta bağı, iki akar suyu, iki kapıtı vardır, bir de Mariya adında bir cariye ve buraya bağlı bütün yerleri ve hakkı ile 708 altına satmışır ki, bir altın o devirde 80 akçe hesaplanırsa 56.640 akçe eder ve bu devirde toprak mülkiyetinin oldukça değerli olduğunu gösterir.

p. Alasonya (Tırhala livâsı) kazâsı sâkinlerinden Babagöz bin Fitka (فِتْكَة) adlı zimmî, Luka veled-i Dîmo adındaki zimmîyi kadi huzuruna getirerek bir sarı diş katırının kaybolduğunu, bunu da Luka'nın elinde bu-

lundişunu bildirmiş ve kendisine teslimini istemiştir. Halbuki, dâvâlı bu katırı ağabölgünün kırkinci bölüğünden Musa bin Abdullah adlı yeniceriden 1100 akçeye satın aldığı, kendi malı olduğunu, bunun için de şahitler bulunduğunu söylemiş, gerçekten, yenicerilerden Câfer bin Abdullah ve Hüseyin bin Abdullah, Babagöz'ün bir katırı 700 akçeye yeniceri Musâ'ya satışıını gördüklerini, fakat parasını alıp almadığını bilmediklерini beyan etmişler ve hâdise şahitler huzurunda tescil edilmiştir.

r. Vakif malinden ödünç verilerek karşılığında bir evin rehin edilmesine misal olarak, İstanbul'da Kasab Hasan Vakfına mütevelli olan Yakub bin Hasan'ın, Sancakdar demekle tanınan Mehmed bin Bâli alehinde mahkemeye müracaat ile iddiada bulunması gösterilebilir. Dâvâlinin huzurunda yaptığı beyana göre, babası Hasan vakıtle bu vakfa mütevelli iken Sancakdar'ın zevcesi Ayşe binti Mustafa bir defa vakıf malından 5300 akçe, bir defa 530 akçe çuha bahasından, bir üçüncü defa da 4470 akçe-ki hepsi 10 300 akçe- almış, borec için de İstanbul'da Sultan Selim Camii civarında Nişane mahallesindeki evini rehin koymuş, kocası da kendisine kefil olmuştur. Mütevelli şimdi vakfın bu alacağını istemekte, şâhidler de hâdiseyi doğrulamakta, kadi da şühûdîhâl huzurunda buna göre hükmü vermektedir.

s. Bir bedesten kethüdasının yosuz hareketi ile hakkında açılan dâvâ ve yapılan şikâyetlere ait ilginç bir tescili yine aynı tarihli bir kayıtta görüyoruz :

Alacahisar zaimlerinden Hacı Mustafa adındaki zaim kadiya müracaatla Eski Bedestan kethüdası Zeyn'yi dâvâ etmekte, altınını çalan dellâl bulmak için sadrazamın emri, subaşı vasıtası ve kethüdânın da rızası ile bütün dellâllerin aranarak bulunması maksâdiyle kendisini dükkanına götürdüğünü, bu esnada bütün dellâllerin başına toplayıp yumruk, tekme ile dövdürdüğünü, sonra bedestenden üç mahalle ötedeki Firuz Ağa mescidî içine kadar hakaret ile sürükle diklerini anlatmaktadır, bunların müsebbibi olan kethüdâ hakkında dâvâçı olduğunu bildirmektedir. Bedestan kethüdâsı, hâdiseyi başka türlü izaha yeltenmiş ve zaferin dükkanında oturur iken, bütün dellâllerin hücum ederek «biz böyle yoklanmağa razi değiliz, paşa ve şeriat'a gideriz» dediklerini ve dükkanından alarak götürdüklerini anlatmıştır. Şâhidler (dergâh-ı Âli çavuşlarından İdris Çavuş, Hoca Hızır ve Hüseyin Ahî) Hacı Mustafa'nın dellâllerin hücumu ile dövdüğü ve hakaret gördüğünü teyit ettikleri gibi bütün bedesten halkı da kethüdanın iyi adam

olmadığı, Bitpazarında ve başka yerlerde yolsuzluğu görülen dellâllerin ikişer üç altınını alarak delîlliğe getirdiğini, «onun kethüdamız olduğuna razi değiliz» dedikleri görülmekte, durum tescil edilmektedir.

IV. Timar, mukataa, beytîlmâl ile ilgili meseleler ve devrin bazı önemli şahsiyetleri :

Osmanlı devletinde en mühim ve hayatı konular olmak üzere dirlik, mukataa ve benzeri meseleler, bunlarla ilgili ihtilâflar aslında Divâni Hümâyûna inşâ eden ve orada bir çözüme bağlanan meselelerdir. Bununla beraber şerîye sicillerinde buna dâir de kayıtlara rastlanmaktadır. 1579 senesine aid bunlardan bazı tipik olanları sıralayalım :

a. Lofça kazasına bağlı Loysoka (لوسوكا) köyünde 5999 akçe timara evvelce mutasarrif Mustafa bin Ali'nin timarı gelirini zapta vekil olan Şücâ bin Mehmed, hâlen bu timara mutasarrif olan Rıdvân Bey bin Abdullah tarafından dâvâ edilmekte, bu timar, Mustafa mahlülünden kendisine tevcih olunduğu zaman ve tâhvili içinde bulunması gereken ispençe vergisi gelirinden 1100 akçeyi Şücâ'ın tahsil ettiğini ve kendi zamanına âid bulunan bu parayı Şücâ'dan teslim aldığı bildirerek tescil etmiştir.

b. Mora zaimlerinden İskilipli Mehmed Çelebi bin Sinan Bey, evâhîri Cemâziyelevvel 987 de (7 - 17 Temmuz 1579) evvelce Divâni Hümâyûn tarafından Anadolu iskelesine ve Anadolu kazasına bağlı Termis memlehasına kefil (emin) ve kâtip olan Mustafa bin Abdi'yi kadi huzuruna getirerek şöyle beyanda bulunmuştur: Mora vilâyetindeki mukataalar mahsulünü, (devlet gelirini) tâhsile memur mütevelli olduğundan sonra Mustafa'nın kâtip olduğu mukataalarla gittiğimde kendisinin elinden Hazine-i Âmireye teslim etmek üzere 19 000 akçe aldım. Keyfiyeti Mustafa doğruladığı gibi şâhidler de (Ebüssuud Zâde Mevlâna Ahmed Çelebi, Paleo Patras Azep-ağası Osman Ağa, Kadi Dervîş bin Mustafa, Hüseyin bin Abdullah) bunu teyid etmişlerdir.

c. İstanbul'da kara beytîlmâle emin olan Veli Bey bin Abdullah adlı sipâhi, mahkemeye Mustafa bin Şaban adındaki şahsi celbettirerek, onun, İstanbul'da Molla Gürânî mahâlesiinde bir süre önce ölen ve muhallefati kara beytîlmâl için zabtedilen Ayşe binti Abdullah adındaki kadının, küçük bir cariyesini sakladığını iddia etmiş ve dâvâlı Mustafa, yemin ile bu

işden kurtulmak isterken «Müslimün-i musihün» aracılığı ile on altına sulh edilmiş ve bu parayı da beytülmal emini sipâhi Veli Bey almıştır.

d. Mora'da Paleo Patras ve Halomeç iskelelerinde evelce emin olan Abdülkerim bin Hamza adında bir şahıs bu emânet gelirinden zimmetine 73 000 akçe geçirmiştir. Öte yandan, hazineñen 33.219 akçe alacağı olan Ahmed Dede bin Ali adında birisi vardır. İstanbul'daki defterdarlar (baş defterdar, şikk-i evvel ve sâni defterdarları) Ahmed Dede'nin alacağını Abdülkerime havâle etmişler, adı geçen alacaklı da bu havâleyi kabul ederek keyfiyet sicile kaydolunmuştu ki, şahidler Lütfi Çavuş bin Mahmud, Mahmud Kethüda bin Abdullah, Hüseyin Çavuş bin İsa, Bayram Ağa bin Mehmed adındaki kimselerdir.

e. Bir katil hâdisesi dolayısıyla o devirdeki İstanbul mahallelerinden bir çoğunun adı geçmekte, fakat bunların bir kısmı Fatih devri sonlarındaki İstanbul mahalleleri isimleri arasında bulunmamaktadır. Hâdise, Ali Çelebi bin Abdullah adındaki imamın kattılenden samîk ve mahbus olan İbrahim bin Abdullah adındaki kimseñin nefsine maktûlüñ zevcesi Hatice binti Abdülrahîn kefil talep etmesi meselesiñir ve bu kefiller de Yazıcısuz (?) mahallesinden Hızır bin Mehmed adındaki sahab, Mollâ Gürânî mahallesinden Esseyyid Kalender bin Esseyyid Regayıb, Defterdar mahallesinden Hüseyin Çelebi bin Hasan, Aksaray mahallesinden Mehmed bin Ahmed, Âşikpaşa mahallesinden Gaybi bin Abdullah ve Behram bin Abdullah, Kumkapısi mahallesinden Bâli adındaki ermeni, Nişancı mahallesinden Mehmed bin Abdullah adındaki kimselerdir. Bunların kefâletini dâvâcî da kabul ederek durum tesbit edilmiştir.

f. O sırada Karaman Beylerbeyisi bulunan, Mehmed Paşa'nın kapı kethüdası olan Kurt Kethüda bin Süleyman, Veszprem muharriri olan ve aslen Macar iken İslâm kabul ettiği anlaşılan Hasan Kethüda bin Abdullahı mahkemeye celbetirerek hakkında dâvâ açmıştır, davacının beyanına göre, Macar asıllı, orta boylu, açık kaşlı, elâ gözlü ve sarıkçılık sanatına vâkif Mustafa bin Abdullah adındaki genç kölesini Hasan Kethüda «kâh benim akrabamdanñir bana ver» diyerek, kâh bana sat parasını sana vereyim arzusunu göstererek ve nihayet baştan çıkararak yanına almıştır, simdi geri istemektedir. Halbuki Mevlâna Ali bin Hüssam ve Mevlâna Muhîmud bin Mehmed adında sözüne güvenen kimseler meseleyi şöyle anlatmaktadır: Kurt Kethüda'nın gûlâmu Mustafa'yı bir gün Şehzade Sultan Mehmed Câmiî

civarında Hasan Kethüda'nın arkasından diğer hizmetkarları ile giderken gördüğümüzde, Kurt Kethüda'nın kölesi olduğunu bildikleri cihetle, niçin bunun arkasından gidiyorsun diye sorduk, cevâben «ben bunun akrabasıym, beni efendim olan Kurt Kethüda'dan satın aldım» dedi. Durum böyle olunca şâhâdetler kabul edilmiş ve hâdise tescil edilmiştir. Bu münasebeti sunu da belirtmek gereklî ki, bu tescilin şühudulhâli arasında adları görülen Muhamrem Çelebi bin Ivaz, İbrahim Çelebi bin Mehmed, Hûdaverdi bin Daksud, Hasan Bey bin Abdullah bu defterde kayıtlı bir çok tescillerde rol oynamaktadırlar.

g. Sâbik Tamaşvar Beylerbeyi iken sonradan Fûlek Sancak beyi olan ve bu vazife bulunduğu sırada ölen beylerbeyi Hasan Paşa bin Abdüsselâm ve oğulları ile ilgili biri Safer 987, diğeri Cemâziyelâhire 987 tarihli iki tescil ve hüküm görülmektedir: Şöyledi ki :

1 — Misir muhafazası için memur edilen sancak beylerinden olup orada ölen İshak Bey (Çelebi) in küçük oğlu Dervîş Mehmed'in annesi ve resmen vasisi tâyin edilen annesi Sitti Hatun binti Mustafa Çelebi tarafından vekâlet alan dergâhi âli kapıcılarından Hüseyin Ağa bin Abdurrahman, mahkemedi, ölü Hasan Paşa'nın oğlu İbrahim Bey huzurunda dâvâyi söyle vazetmiştir: Hasan Paşa hayatı iken merhum İshak Beyin reşit olmayan oğlu Dervîş Mehmed'in malından, vasisi vasıtasyile, 2000 altın borç almış, ayrıca 200 altın da çuha bahasından borçlanmıştır ki, o ana kadar ödemeyen bu borcu Hasan Paşa'nın muhâllefâtından talep etmektedir. Bu konuda müddeî, İstanbul mahkemelerinden birinde şeriat nâibi olan Mevlâna Mustafa bin Pîri imzasıyla ve Ramazan 983 tarihli (Aralık 1575) bir hüccet de ibraz eylemektedir :

Bu hücceti İbrahim beyin inkârı üzerine ise udûli müsliminden bir çokları (Hasan bin Abdullah, Şehsûvar Bey bin Abdullah, Nasuh bin Abdullah, Behçet bin Abdullah, Ali bin Abdullah) hüccetin mazmununa şâhâdet etmişler ve böylece bu şâhâdetler kabul edilerek gereğine göre hükmolmuştur.

2 — Meselein ikinci safhasında müteveffâ Hasan Paşanın oğlu Zâim İbrahim Bey, bu defa reşid olarak bizzat mahkemeye gelen Dervîş Mehmed Çelebi (Misir muhafazasındaki sancak beylerinden iken ölen İshak Çelebi'nin oğlu) huzurunda ikrar ve itiraf eder ki, Dervîş Mehmed'in valdesi ve vasisi oğlunun malından vakile babası Hasan Paşa'ya ödünç olarak (mua-

mele tariki ile) 147.000 akçe vermiştir, ve paşanın diğer oğlu Zaim Mustafa Bey kefilün bil'mal ve kendisi de kardeşi Mustafa Bey'in nefsine kefil olmuşlardır. Şimdi kardeşim Mustafa Bey'i ihmâra kadir olmadığım cihetle bu borçtan 90.000 akçesini bana altı ay mühlet verilmek şartıyla ödemeyi taahhüt ederim. Eğer o zamana kadar bu doksan bin akçeyi teslim edemez isem borcun tamamı olan 147.000 akçe benim üzerine borç olacaktır. Bu beyânı ve teklifi Dervîş Mehmed Çelebi de kabul etmiş, bu müddet zarfında 90.000 akçe tamamen teslim edildiği takdirde İbrahim Bey ile kardeşi Mustafa Bey'in hiçbir borçları kalımıyacağını, bu bapta bir iddiada bulunursa dinlenmemesi gerektiğini de ilâve eylemiştir ki, bu şartlar her ikisi tarafından tasdik edildiği gibi diğer bazı zaîmler de (zaîm Mustafa Bey bin Abdullah, Yakovalı zaîm Nasuh ağa, bin Abdullah, Alacahisarlı Zaîm Mahmud Ağa bin Abdullah, Peçuylu, Zaîm Hasan Ağa bin Ali) İbrahim Bey'in nefsine kefil olmuşlar ve bu kefaletleri de Dervîş Mehmed Çelebi kabul eylemiştir. Burada dikkate değer husus birinci tescilde 2200 altın borç kaydedildiği halde ikinci tescilde bunun karşılığı olması gereken 147.000 akçe bahis konusu olmaktadır. Şu halde bir altın o devir râyicine göre 66.5 akçe ediçãoyor demekti.